

**Büyük Saraya Osmanlılarda
Çocuk Eğitimi
(XV-XVII. Yüzyıllar)
Ayşe Seyide Saemal**

Giriş

Osmanlı'nın klasik döneminde (XV-XVII. yüzyıllar) çocuk eğitiminin incelenmeye çalışıldığı bu çalışmaya, "Günümüzde farklı eğitimlere tabi tutulan veya tutulmayan-tutulamayan kız çocuklarının eğitimleri için neler yapılabilir?" sorusu muvacesinde başlanmıştır. Bu konudaki kaynak problemi sebebiyle çocuk eğitimi bir bütün olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Klasik dönemin seçilmesi, daha istikrarlı bir yapının gözlemlendiği dönemde meseleye nasıl yaklaşıldığının görülmek istenmesi sebebiyledir. Klasik dönem sonrası ise, hem meselenin genişliği, hem de iki dönem arasındaki bakış açılarının farklılık arz etmesi sebebiyle konunun haricinde tutulmuş, bu döneme klasik dönemi aydınlatabilecek bilgiler ölçüsünde gerektiğe başvurulmuştur.

Döneme bakıldığında, çocuk eğitimi meselesine çeşitli yönlerden yaklaşıldığı görülmektedir. Şehzadeler, lalalar eliyle yetiştirilmiş; idari kadronun oluşturulması için yetenekli çocuklar belli eğitimlere tabi tutulmuş, bu iki grubun haricinde olan çocuklar ise farklı eğitimler görmüşlerdir. Verilen eğitimler arasında ortak noktalar bulunduğu gibi, istenen insanın yetişmesi için, her birinde diğerlerinden ayrılan yönler vardır. Bunların, genel bir tasnifle, şehzadelerin ve sultanların, Enderun'daki çocukların, âlimlerin veya varlıklı ailelerin çocuklarının, son olarak ise halkın çocuklarıyla yetim ve fakir çocukların eğitimleri olduğu görülmektedir.

* Bu çalışma, Bilim Sanat Vakfı'nın 8-9 Şubat 2008 tarihinde düzenlediği XIX. Öğrenci Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

Bilim ve Sanat Vakfı Bülteni, yıl 19, sayı 68, 2008 İstanbul ss. 60-80

Tacvîl-Edeb (T-14)

Verilmeye çalışılan eğitim, dönemin öncesini ve sonrasını kapsayan eğitim tarihi kitapları, araştırma ve incelemeler, eğitim alanında yapılmış tezler, okutulan ders kitapları ve hatıratlar rehberliğinde anlaşılmasına çalışılmıştır. Enderun mekteplerindeki eğitimin haric tutulduğu bu çalışmada, eğitimlerin süreci, teknikleri, mekânlar gibi konular üzerinde durulmuştur. İlk bölümde çocuğun aile içinde aldığı eğitim, XV. yüzyılın ortalarında Amasyalı Hüseyinoğlu Ali Efendi tarafından yazılan *Tariku'l-Edep* ve XVI. yüzyılda Kınalızade Ali Çelebi tarafından kaleme alınan *Ahlâk-ı Alâî* adlı eserlerle incelenmeye çalışılmış, ikinci bölümde sıbyan mektepleri ele alınmıştır. Şehzadelerin eğitimlerinin incelendiği son bölümde ise, nasıl bir eğitime tabi tutuldukları; yetiştirilmelerinde önemli yerleri olan valideleri, dayeleri, hocaları ve lalaları incelenmeye çalışılmıştır.

I. Aile İçinde Eğitim

Klasik dönemde çocuğun aile içindeki yeri, aldığı eğitim, ebeveynleriyle ve ailenin diğer fertleriyle olan ilişkileri vb. meselelere birincil kaynaklarda rastlamak pek mümkün değildir. Fakat bu dönemlerde kaleme alınan *Tariku'l-Edeb* (XV. yy.) ve *Ahlâk-ı Alâî* (XVI. yy.) isimli eserlerdeki çocuk eğitimiyle ilgili bölümler bu dönemdeki çocuk eğitimi ve algısıyla ilgili ipuçları verecek niteliktedir. Ayrıca bazı âlim ve ediplerin otobiyografileri ve biyografilerinde az da olsa yer alan çocukluk dönemleriyle ilgili bilgiler, aile-çocuk ilişkisini bir nebze olsun aydınlatmaktadır. Ailede çocuğun eğitimiyle bire bir kimlerin ilgilendiği hususu, ailelerin sosyal durumlarına ve yapılarına göre değişiklik arz etmektedir. Türk ailesi hakkında yapılan araştırmalar, toplumda "geniş aile"nin değil "çekirdek aile"nin yaygın olduğu bilgisini vermektedir. Bu durumun istisnası olan geniş aileyi ise, saray ailesi, konak hayatı, eşraf ve âyandan olan kişilerin aileleri oluşturmaktadır. Toplumda yaygın olan aile yapısında, diğer vazifeleriyle birlikte çocukların eğitimi ve yetiştirilmesiyle esas olarak anne ilgilenebilir.¹

Tacvîl-Edeb
Genel Yönetici: Ayşe Seyide Saemal
Araç Seyide Saemal

Klasik dönemde çocuk eğitiminden bahseden eserlerden birisi, Amasyalı Hüseyinoğlu Ali isimli bir eğitimci tarafından 1453 tarihinde yazılan *Tariku'l-Edeb* isimli eserdir. Kâtip Çelebi, eserle ilgili verdiği bilgide, eserin halkın önde gelenlerinin çocukları için telif edildiğini belirtmektedir.² Müellif, eseri yazma sebebini anlatırken başından geçen bir hadiseyi nakletmektedir. Halktan birisi kendisine gelerek oğluna ilim ve güzel ahlâk öğretilmesini ve terbiye etmesini ve eğitmesini ister. Yazar, çocuğun ıslahı ve eğitimiyle bir müddet meşgul olur; lâkin çocukta müspet bir sonuç almamaz. Bu durum üzerine hocanın yanına gelen çocuğun babası, "Ey hocca, üstünüz size hiç edeb erkân öğretmemiş ki, sen de benim oğluma edeb ve terbiye öğretmedin" der. Anlaşıyor adamın bu tavrına karşılık müellif, edebe ilgili bir eser yazarak, hem üstünün kendisine edeb öğretip öğretmediğini, hem de konuya ne derece hâkim olduğunu göstermiştir. Her ne kadar yazar bu hadiseyi telif sebebi olarak anlatsa da, hadise o günün çocuk eğitimine ışık tutması açısından önemlidir. Kâtip Çelebi'nin verdiği bilgiye dayanarak aile varlıklı olarak kabul edilirse, eski dönemlerden miras kalan, ailelerin çocuklarının eğitimi için özel hocalar tutması geleneğinin fetihten önceki dönemleri de kapsadığı söylenebilir.

Bir edeb kitabı olmakla birlikte birçok görgü kuralını ih-tiva etmesi sebebiyle, esere bir âdâb-ı muâşeret kitabı da denilebilir. Yazar, çocuklara verilecek olan eğitimi, ailede ve okulda verilecek eğitim olarak ikiye ayırmaktadır. Ailenin çocuğa temel olarak vermesi gereken eğitimin içerisinde şunlar sayılmaktadır: Çocuğa güzel bir isim vermek, erkeğe sünnet ettirmek ve okula verip okutmak. Ayrıca çocuk güzel ve tatlı sözlerle terbiye edilmesi, ona güzel, temiz sözler öğretilmeli, çirkin ve kaba sözleri ve davranışları engellenmelidir. Tuvaletten sonra ellerini yıkaması, düzüstü oturması, misafir ve büyükler gelince ayağa kalkması, giderlerken ayakbularını çevirip kapıyı açması vb. âdâb-ı muâşeret kuralları öğretilmelidir. Küsmekten ve küstahlık yapmaktan alıkmalıdır. Küçükken nasıl yetiştirilirse, büyüdükçe

rinde eski alışkanlıklarını kolayca bırakamadıkları için hal ve hareketlerine dikkat edilmelidir. Yoksullara ve başkalarına ellerinde bulunan para, ekmek ve oyuncakları vs. vermeye alıştırılmalıdır. Ailenin yapacağı yardımı çocuğun eliyle yapması gerektiği ifade edilmektedir; çünkü bu şekilde çocukta bir şey başışlamak alışkanlık haline gelecek ve "cömert olmayı" öğrenecektir. Yedi yaşında namaz kılmaya alıştırılmaları, haram yemekten uzak tutulmaları ve kötü ahlâklı kişilerle arkadaşlık etmemeleri de ailenin vazifeleri arasında yer almaktadır.³ Çocuğun eğitimini —ailede ve okulda eğitim olmak üzere ikiye ayrılarak— aile ve okul dengesinde tutması ve o yönde tavsiyelerde bulunması, çocuk yetiştirme meselesine nasıl bakıldığını göstermesi sebebiyle dikkat çekicidir. Ayrıca o günün toplum hayatını, önceliklerini, eğitim anlayışını vermesi açısından da önemlidir. Kınalızade Ali Çelebi, 1560'larda yazdığı *Ahlâk-ı Alâî* isimli eserinin "İlm-i Tedbirü'l-Menzil" ismini taşıyan aile ahlâkı ve muâşeret kurallarını anlattığı ikinci bölümünde, "Ehl ü İyâl [Aile] Terbiyesi" başlığı altında anne babaya riayet âdâbı, söz söyleme âdâbı, yeme içme âdâbı gibi konuların yanı sıra çocuk terbiyesi üzerinde de durmaktadır. Üç safhaya ayırdığı çocuk eğitiminin birincisi safhasını, doğumdan önceki dönem yani eş seçimi, ikinci safhasını çocuğun dünyaya geldiği dönem, son safhayı ise çocuğun dünyaya gelişinden sonraki zaman olarak bir tasnife tabi tutmaktadır.⁴ Öncelikli olarak ailenin çocuğa, yaşadıkları zamana uygun güzel bir isim vermesini ve çocuk ister kız ister erkek olsun her iki durumda da şükredilmesi gerektiğini doğum esnasındaki dönemde ifade etmektedir. Her şeyi hemen öğrenecek yaşta olan çocukların kötü arkadaşlardan uzak tutulmaları gerektiğini; bilmeleri gereken dinî hükümlerin öğretilmesini ve hadis-i şerif mucibince yedi yaşına gelen çocuğun namaza başlatılması gerektiğini belirtmektedir. Çocukların eğitimlerinde ziyadece önemli olan güzel örnek meselesi üzerinde ise şöyle durmaktadır:

Devamlı olarak yanlarında salih ve hayırlı insanlar övülmesi, şerh insanları kötülenmeli ki çocuk bu tip insanları

08 TEM 2010

D619

190080

TÂCÜ'İ-EDEB

-
- 1 ONUR KURUKAYA, Tâcü'l-Edeb,giriş-inceleme-metin-sözlük, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010

- Tarîh-Edeb (Türk) (190080)

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ALİ el AMASİ

TARİKÜ'L-EDEB ÜZERİNE İNCELEME

Türkiye Eyyâhî Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	166937
Tas. No:	2097.75 SEN.A

Orhan ŞEN

2501600317

Tez Danışmanı Doç. Dr. Hayati DEVELİ

İstanbul 2001